INVASIE VAN ROUWMANTELS IN 1995

Philip Zeinstra

In 1995 is de Rouwmantel in ons land voor het eerst sinds vele jaren in grote aantallen waargenomen. Ook Friesland is rijkelijk door deze vlinder bezocht. De Rouwmantel is een opvallende en gemakkelijk te herkennen soort, zodat een breed publiek kans had de vlinder tegen te komen. In totaal zijn er in Friesland ca. 240 waarnemingen ontvangen. Dit betekent ongeveer een kwart van alle in Nederland waargenomen dieren. Opmerkelijk is ook de omvang van de invasie. We kennen geen enkel jaar dat met 1995 kan wedijveren. Reden genoeg om er aandacht aan te besteden.

vroeger en nu

De Rouwmantel stond enkele tientallen jaren geleden nog op de lijst van de in Nederland voorkomende vlinders. Als belangrijkste gebied moet de Veluwe worden genoemd. Aldaar was de vlinder een vrij algemene verschijning. Maar in de zestiger jaren ging het snel bergafwaarts. Door onbekende oorzaken verdwenen alle populaties uit ons land. Het kwam zover dat de soort zelfs als uitgestorven werd beschouwd. In die situatie is tot op heden geen verandering gekomen. De achteruitgang in ons land staat niet op zichzelf. Ook in omringende landen is hiervan sprake. Dat wij jaarlijks enkele Rouwmantels in ons land signaleren, komt door het trekgedrag van de vlinders, hetgeen soms kan leiden tot migratie.
Hoe staat het in Friesland met waarnemingen van de Rouwmantel? De aanwezigheid van de Rouwmantel is het eerst opgetekend op Vlieland in 1946 met twee exemplaren. Vervolgens Appelscha 1945 en 1948, Terschelling 1956, enkele exemplaren en tenslotte Leeuwarden in 1976 één exemplaar (Lempke 1985). Dat er vroeger in Friesland populaties zouden zijn geweest, berust uitsluitend op vermoedens.

Rouwmantel op dakrand, Gytsjerk 1995 foto Lubbert Boersma

verloop van de invasie

De eerste Rouwmantel werd gezien op 28 juli te Menaldum. In de eerste week van augustus namen de aantallen toe met een piek op 4 augustus met 8 vlinders. Daarna volgde een afname tot 7 augustus. Aan het eind van augustus werd er weer gepiekt met op 22 augustus 11 exemplaren. In september kwamen er nog eens drie maxima vlak na elkaar. Topdagen waren 6 september met 26 vlinders, 10 september met 23 en 15 en 16 september met beide dagen 8 vlinders. In figuur 1 zijn de gegevens verwerkt tot een grafiek van de aantallen die per vijf dagen zijn waargenomen. Uit de figuur komt naar voren dat de waarnemingen een golfbeweging vertonen met drie pieken. De eerste piek valt in de eerste pentade (=vijfdaagse periode) van augustus, de tweede piek in de vijfde pentade. De meeste Rouwmantels werden gezien tijdens de derde, brede piek gedurende de eerste helft van september met als maximum de tweede pentade. Tot 23 september werden er dagelijks Rouwmantels gemeld. Daarna vielen er hiaten. De laatste waarnemingen zijn gedaan in de tweede week van oktober.
Uit bovenstaande blijkt dat de migratie niet ineens heeft plaats gevonden, maar zich voltrok in een aantal golven. Een van de oorzaken zal het weer zijn geweest. Dit kan fraai worden geillustreerd aan de hand van de eerste golf. Het weer dat hieraan vooraf ging, werd gekenmerkt door oostenwind en een gunstige temperatuur. Toen de wind echter draaide van oost naar noord, namen de aantallen ogenblikkelijk af.

waarnemingen in Nederland

In grote trekken komt het verloop van de invasie in Friesland overeen met het landelijk beeld (Van Swaay 1995).
In Nederland zijn ongeveer 900 Rouwmantels waargenomen. Ruim een kwart van de waarnemingen (ca. 240)

is uit Friesland afkomstig. Hieruit blijkt, dat de vlinders zich vooral via de noordelijker gelegen delen van ons land hebben verplaatst. De zuidelijke delen van ons land zijn slechts in beperkte mate bij de migratie betrokken geweest. In de provincies Zeeland, Brabant en Limburg zijn slechts enkele tientallen gezien. Des temeer heeft de vlinder gebruik gemaakt van de kuststrook. Voor de rest zijn de waarnemingen redelijk over ons land verspreid, met uitzondering van de provincie Groningen, het westen van Friesland en Flevoland.

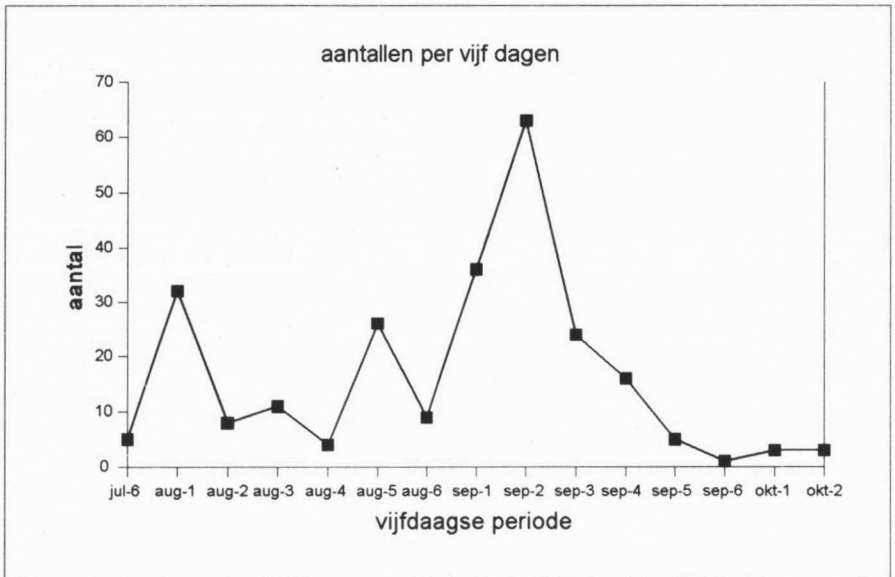

Figuur 1. Verloop van de Rouwmantelinvasie in Friesland in 1995. Gegeven zijn de aantallen per vijfdaagse periode (pentade). Voorbeeld: In de tweede pentade van september (=6-10 september) zijn totaal meer dan 60 Rouwmantels gemeld.

gedrag

Een flink aantal meldingen hebben mij rechtsstreeks bereikt via lezers van de Leeuwarder Courant en de Stellingwerf. Bij elk werd de waarnemer gevraagd welk gedrag de Rouwmantel vertoonde. Het gedrag is van 40 exemplaren nu bekend. Acht vlinders (20%) hielden zich bezig met het verzamelen van nectar. Voorheen werd ervan uitgegaan dat de Rouwmantels bijna geen bloemen bezochten, behalve in het voorjaar (Tax 1989). Bloembezoekende Rouwmantels werden vooral tijdens de eerste golf aangetroffen. Vijf exemplaren voedden zich met het sap van rottend fruit. Acht vlinders werden overvliegend waargenomen. Er zijn weinig gegevens voorhanden over de vliegrichting. Van enkele exemplaren weten we, dat ze in westelijke richting vlogen langs een lintvormig landschapselement. De overige werden gezien, terwijl ze op de grond zaten of op een of ander gewas.
Vermeldenswaard is het gedrag van een Rouwmantel in oktober. Deze werd in winterslaap aangetroffen bij Elsloo in een stapel openhaardhout.

betekenis

Zou de invasie van betekenis kunnen zijn voor hervestiging van de Rouwmantel in ons land? Vaststaat, dat er zich heel wat vlinders in winterslaap bevinden. Paring kan plaatsvinden in de voorjaarsmaanden. De enige generatie vliegt in de maanden juni tot en met september. Dat zou kunnen leiden tot een mogelijk verblijf van de soort in Nederland. Of de oorzaken van achteruitgang inmiddels zijn weggenomen is twijfelachtig. Voorlopig moet er dan ook van worden uitgegaan dat de Rouwmantel nog niet in staat is gesteld duurzame populaties op te bouwen.

waarnemingen komende jaren

Het lijkt interessant om de vlinder in de lente- en zomermaanden te volgen en in beide perioden de lotgevallen zoveel mogelijk vast te leggen. Aan het eind van het seizoen kunnen we dan concluderen in hoeverre de Rouwmantel heeft kunnen standhouden. Het is van groot belang om ook het gedrag bij de waarneming te betrekken. Vragen over de voedselbron, paargedrag, waardplantkeuze, vliegtijden en eventueel trekrichting kunnen dan met meer succes worden beantwoord.
Ook is het van belang de invloed van het weer op het trekgedrag te onderzoeken. In de derde week van augustus 1995 was het weer gunstig, terwijl er relatief weinig vlinders zijn gezien. In de vierde week was het weer eveneens gunstig en deed er zich juist een piek in de waarnemingen voor. Een dergelijke constatering roept vragen op.
Mijn voorstel is om voor de plaatsaanduiding te werken met amersfoortcoordinaten of kilometerhokken. Veel waarnemingen in 1995 waren aangegeven per uurhok (5x5 km), waardoor doublures niet te vermijden waren.
Het is van groot belang om een internationaal netwerk van waarnemers op te richten, ondermeer om het trekgedrag van de Rouwmantel en andere vlinders beter te registreren.

Literatuur

Lempke B.J. 1985. De vlinders van Friesland. Fryske Akademy, Leeuwarden.
van Swaay Ch.van 1995. Moet de Rouwmantel van de Rode Lijst? Vlinders 10 (4) 16-18
Tax.M.H. 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. 's-Gravenland/Wageningen

Philip Zeinstra, Idzardaweg 36A, 8476 EL Ter Idzard